

**Галина Саган,
Ганна Семеха**

УТВЕРДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПРИНЦИПІВ В ОСВІТІ ЯПОНІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті виокремлено основні етапи становлення гендерної рівності в освітній системі Японії, яка стала можливою завдяки соціально-економічним реформам, що почали проводитися в країні, починаючи з другої половини ХІХ ст. Прослідковано зміну соціального статусу жінки в суспільстві. Формування нового ідеалу жінки все більше почав вимагати від неї освіченості, що загалом сприяло розбудові жіночої освіти в Японії та утвердженню гендерної рівності на початку ХХ ст.

Ключові слова: гендерна рівність, гендерна освіта, освіта в Японії, жіноча освіта.

Принцип гендерної рівності нині є усталеним явищем в освітній системі Японії. Починаючи з середньої та вищої освіти, різниця у співвідношенні зарахування студентів між чоловіками та жінками практично відсутня. Проте історично, особливо на початок становлення сучасної освіти, можливості здобути освіту для дівчат були менш сприятливими, ніж для хлопців. Навіть в обов'язковій початковій школі частота відвідування дівчатами навчальних закладів була дуже низькою. Можливості доступу до середньої освіти для дівчат теж були обмеженими. Ситуація почала змінюватися на зламі ХІХ–ХХ ст., коли в Японії прийняли низку законів, що відкривали двері освітніх закладів для дівчат.

Проблема жіночого виховання та навчання в Японії стала предметом аналізу для окремих дослідників. Так, у роботі І. Тіхоцької¹ відображено роль традиції в сучасній японській сім'ї та основні тенденції розвитку післявоєнної освітньої системи в Японії. В. Нанівська² розглянула період від реставрації Мейдзі і до кінця ХХ ст. та відзначила, що система морального виховання в японській школі з раннього дитинства виховує у дитини природну життєву необхідність орієнтації на суворе дотримання суспільних норм і законів. У свідомості учня поєднуються вихованість, ввічливість і соціальний конформізм. Дослідниця доходить висновку, що японська система морального виховання демонструє свою історичну життєздатність, що, на думку автора, відповідає поставленим перед нею завданням виховання таких особистісних якостей, які потрібні суспільству і державі.

Метою статті є розкриття процесів, спрямованих на утвердження гендерної рівності в освітній сфері Японії на початок ХХ ст.

До середини ХІХ ст. у японському суспільстві, де панував чоловічий шовінізм, соціальна роль жінки була обмежена. Робочі місця для жінок, крім сімейного бізнесу, були нечисленними. У заможному прошарку роль жінки була обмежена сімейними турботами, вона мала вірно служити своєму чоловікові та свекрусі. У 1868 р. в Японії відбулася політична революція, що ознаменувалася розпадом сьогунату «Токугава» та народженням політичної влади з імператором на чолі³. Після створення Міністерства культури була введена перша загальна система навчання Гакусей⁴ (1872 р.), яка являла собою екзотичне поєднання елементів західної і традиційної культури. Адміністративний розподіл і управління освітою будувалися за французькою моделлю, методика і зміст навчання були запозичені в Англії і США, а організація навчальних закладів, система іспитів і шкільний ритуал залишалися традиційними. Ці роки знаменували пік вестернізації, що супроводжувалася не завжди продуманими заходами щодо запровадження досвіду і культури західних країн. Зміни супроводжувалися відмовою від багатьох національних традицій, що викликало невдоволення не тільки конфуціанців, але і помірних реформаторів.

Усі діти повинні були відвідувати початкову школу незалежно від статі, соціального статусу чи батьків. У 1890 р. співвідношення кількості учнів дошкільного віку складала біля 30 %, і майже половина з них були хлопчики. Деякі батьки ще не бачили потреби в тому, аби їхні дочки були

¹ Тихоцкая И.С. Система образования Японии: истоки и симптомы кризиса. Япония 1998–1999. Ежегодник. М., 1999. С. 181.

² Нанивская В.Т. Система морального воспитания в японской школе. Япония: идеология, культура, литература. М., 1989. С. 69–76.

³ Gender Equality in Education in Japan. URL: <https://www.nier.go.jp/English/educationjapan/pdf/201403GEE.pdf> (дата звернення: 15.07.2018).

⁴ Слово «гакусей» складається з двох ієрогліфів 学生 і буквально означає «народжений вчитися». Вживається для позначення учнів у різних видах навчання.

освіченими. Багато дівчат займалися домашніми справами (готували їжу, прибирали та піклувалися про молодших братів і сестер). Значна частка шкільного збору також була чинником, який перешкоджав дівчатам продовжити шкільне навчання. Поряд з тим, на межі XIX–XX ст. почала змінюватися ситуація в освіті.

Наприкінці XIX ст. Японія пережила війну з Китаєм (1894–1895 рр.). В атмосфері націоналістичного пафосу після війни японці схвально ставилися до освіти, яку пропонувала влада. Ініціатива проявилася у відкритті шкіл для дівчат, де вони могли набувати навичок швачки. Також почали готувати вчителів-жінок. Проте середня освіта для дівчат залишалася незрозумілою. Більше порядку було у початковій школі⁵.

У 1881 р. Міністерство культури видало Загальне керівництво для середньої школи, в якому було обумовлено мету середньої школи. Так, середня школа мала на меті забезпечити загальну освіту високого рівня для тих, хто бажав вступити до вищих навчальних закладів, або для тих, хто збирався продовжувати бізнес середнього рівня. У цьому документі не було жодного посилання на середню школу для дівчат⁶, бракувало самого поняття «середня освіта» для дівчат. На той час робочі місця для жінок середнього класу були рідкістю, і жінки ще не могли вступати до вищих навчальних закладів. У 1872 р. Міністерство культури створило першу офіційну середню школу для дівчат в Токіо, яка базувалася на західних цінностях. Також були традиційні школи для жінок, так звані «Атомі», де вивчали японську культуру, китайську класику, японську поезію, шиття, живопис, музику та композицію з квітів. У 1888 р. з'явився ще один тип жіночої школи, де навчали рукоділлю і шиттю.

Останні півтора десятиліття XIX ст. характеризувалися неухильним зростанням ролі держави в управлінні освітою і посиленням імперських тенденцій у всіх сферах громадського життя. На першому етапі головну роль зіграла серія «шкільних указів» міністра культури Морі Арінорі (1847–1889 рр.), які перетворили систему навчання на надійний інструмент внутрішньої політики та морального виховання підданих⁷. 1886 року М. Арінорі розпочав реформу освіти й опублікував від імені японського уряду низку указів, що стосувалися системи організації шкіл. Останні стали поділятися на початкові, середні

⁵ Gender Equality in Education in Japan. URL: <https://www.nier.go.jp/English/educationjapan/pdf/201403GEE.pdf> (дата звернення: 18.07.2018).

⁶ Education in Japan: Past and Present. URL: <https://www.nier.go.jp/English/educationjapan/pdf/201103EJPP.pdf> (дата звернення: 05.07.2018).

⁷ Тихоцька І.С. Система образования Японии: истоки и симптомы кризиса. Япония 1998–1999. Ежегодник. М., 1999. С. 164–181.

і вищі. Міністр також започаткував систему найвищих імперських університетів. Особливу увагу міністр приділяв вихованню освітніх кадрів, тому створив загальнонаціональну мережу педагогічних шкіл. Також впровадив у навчальний заклад обов'язкові заняття з фізкультури⁸. Важливою подією цього періоду стало видання у жовтні 1890 року Імператорського Маніфесту про виховання, який затвердив основні принципи морально-етичного виховання, що діяли потому упродовж половини століття. Маніфест мав значний вплив на формування імперської ідеології в усіх сферах суспільного життя і забезпечив високу керованість системою освіти і виховання, що спиралася на принципи конфуціанської моралі. Перебіг реформування японської освіти у 1868–1900 рр. підтверджував висновок про те, що зі збільшенням темпів модернізації питома вага вестернізації знижувалася і відбувалося відродження місцевих культур⁹.

В останнє десятиліття Мейдзі почали проявлятися перші відчутні результати реформи освіти. Серед низки головних досягнень цього періоду слід відзначити швидкий розвиток початкового навчання. Реформа 1900 р. спростила початкове навчання, зробила обов'язковим і в той же час більш доступним для широких мас. Зміцнюючи керівну роль центру, уряд ввів безкоштовне початкове навчання і встановив повний контроль за змістом і процедурою друку шкільних підручників. У 1907 р. термін навчання був збільшений з 4-х до 6-ти років, і до 1912 р. воно охоплювало понад 98 % всіх дітей шкільного віку. До кінця Мейдзі вперше в історії Японії практично зрівнялися показники відвідуваності початкової школи серед хлопчиків і дівчаток; значно розширився доступ до середньої, педагогічної, а потім і вищої освіти для дівчат.

Після Російсько-японської (1904–1905 рр.) та Першої світової війн японське суспільство почало стрімко розвиватися. Чисельність найманих працівників у сфері промисловості та управління збільшувалася. У містах збільшився «новий середній клас», представників якого колись називали «зарплатні люди». Вони були добре освічені та мали офісне працевлаштування. Сімейна система також змінювалася. Замість традиційної патріархальної розширеної сім'ї зростала ядерна сім'я, яка складалася з пари та їхніх дітей. У переписі 1920 р. частка ядерної сім'ї вже перевищувала 50 %. Сучасний гендерний розподіл праці, який передбачав працевлаштування чоловіків та домашню роботу жінок, переважав у японських сім'ях. Саме в цій атмосфері шукали нового ідеалу

⁸ Морі Арінорі. Енциклопедія Ніппоніка: в 26 т. 2-е видання. Токіо: Сьогаккан, 1994–1997. С. 345.

⁹ Nagai M. Higher Education in Japan. Tokyo, 1971. С. 215–216.

середній освіті для дівчат. Це був ідеал доброї дружини, мудрої матері. Ця нова думка сприяла розвитку середньої освіти для жінок, надаючи їй теоретичного обґрунтування¹⁰.

Ідеал гарної дружини та мудрої матері вперше давав позитивні значення ролі жінки як дружини в управлінні домогосподарством, а також як мами у вихованні своїх дітей. Загалом це раціоналізувало внесок жінок у розвиток суспільства завдяки модернізації своїх обов'язків, таких, як допомога чоловікові, виховання наступного покоління громадян. Можна стверджувати, що освіта для жінок як дружин та матерів була корисною для нації так само, як і освіта для чоловіків.

Цей ідеал став домінуючим у японському суспільстві на початок ХХ ст. та отримав позицію офіційно визнаного ідеалу освіти жінок. У 1910 р. запровадили нову середню школу для дівчат, яку назвали «практичною середньою школою» для дівчат. У цьому випадку «практична» означало домашню економіку. У практичних середніх школах більше половини навчальних годин були присвячені освіті у сфері домашньої економіки, навчанню домашньому господарюванню та шиттю. Практичні середні школи для дівчат були в багатьох випадках створені як додаток до місцевих вищих початкових шкіл. Ця школа сприяла популяризації середніх шкіл дівчат у містах.

Після 1900 р. кількість студентів середніх шкіл для хлопчиків швидко зростала. До 1918 р. Рада з питань освіти відмовила у створенні інститутів вищої освіти жінок на тій підставі, що ще не настав час. Прийом жінок в університети за звичайними правилами не здійснювався. Замість відмови від створення інститутів вищої жіночої освіти Рада рекомендувала реорганізувати середню школу дівчат, визначала, що середні школи будуть встановлюватися як спеціалізовані та як додаткові курси для студентів, які бажали отримати кращу освіту. Деякі середні школи дійсно створили спеціалізовані або додаткові курси. Однак ані спеціалізовані, ані додаткові курси не мали постійного зростання, і врешті-решт вони не отримали належного статусу у широкому масштабі. Ні спеціалізовані, ні додаткові курси середніх шкіл для дівчат не могли зрівнятися з професійними коледжами та середніми школами для хлопців.

У 1920-х рр. захисники жіночої освіти продовжували свою діяльність і час від часу надсилали клопотання про створення жіночих вищих

навчальних закладів. Але їхні надії не могли бути реалізовані у будь-якому випадку. Ідеал доброї жінки та мудрої матері дійсно сприяв просуванню дівчачих середніх шкіл, надаючи йому теоретичного обґрунтування. Цей ідеал принципово підкреслював роль жінки як дружини та матері в родині і обмежував їх діяльність. Це означало, що коли жінки почали бажати більш розвинутої освіти для отримання гідних робочих місць, сам ідеал виявився стримуючим. У будь-якому випадку помітний контраст між розвинутою середньою освітою для чоловіків та малорозвинутою вищою освітою для жінок був одним із характерних ознак передвоєнного періоду в Японії.

До 1918 р. існували тільки Імперські університети. Проте Університетський закон 1918 р. дозволив з'явитися приватним університетам. Відповідно до цього закону багато національних, суспільних і приватних шкіл отримали статус університетів. Також звичайні школи поступово розвивалися на рівні професійних коледжів або наблизилися до рівня вищої освіти. До цього часу рівень зарахування до обов'язкової освіти досягнув 99 %. Справедливо зауважити, що сучасна система освіти була створена в Японії приблизно до 1920 р. У 1916 р. Е. Асіда, один із засновників «Руху за побудову життя», відзначав, що сучасна освіта країни приносить в жертву окремого вчителя в ім'я шкільної єдності та знижує його до посади звичайного робочого низької кваліфікації. Він же стверджував, що навчання, власне, закладено в людській природі, і коли дитина «за власною ініціативою виявляє інтерес до навчання — завдання освіти завершене». Тому, щоб допомогти дитині виробити таке відношення, «сам учитель повинен мати свіжий і активний інтерес до своєї роботи»¹¹. Однак більшість японських вчителів не була підготовлена до сприйняття такої ідеї, так само як обставини їхньої праці не сприяли втіленню власних ініціатив.

Таким чином, завдяки соціально-економічним реформам на початок ХХ ст. Японія вийшла з ізоляції та долучилася до світової спільноти. Реформи сприяли формуванню індустріального суспільства і політичному розвитку країни. Японія досягла гендерної рівності в освіті, принаймні забезпечила рівні можливості доступу до кожного рівня навчання. Спостерігався дисбаланс гендерного розподілу студентів на деяких факультетах та кафедрах у вищих навчальних закладах. Проте згодом почала суттєво зростати кількість жінок-студентів, які спеціалізувалися в галузі науки і техніки.

¹⁰ Gender Equality in Education in Japan. URL: <https://www.nier.go.jp/English/educationjapan/pdf/201403GEE.pdf> (дата звернення: 15.07.2018).

¹¹ Nagai M. Higher Education in Japan. P. 239.

REFERENCES

1. Zinurova, E. G. (2004). Osnovnyie tendentsii i reformirovanie systemy obrazovaniia v Yaponii (konets XX–nachalo XXI v.). Disertatsiia kand. ped. nauk:m13.00.01, K., 179 p. [in Russian]. <http://www.dissercat.com/content/osnovnye-tendentsii-reformirovaniya-sistemy-obrazovaniya-v-yaponii-konets-xx-nachalo-xxi-v>
2. Mori Arinori. (1994–1997). Entsiklopediia Nipponika: v 26 t., Tokio: Sogakkan [in English].
3. Nanivskaia, V. T. (1989). Sistema moralnogo vospitaniia v yaponskoi shkole. M., *Yaponiia: ideologiya, kultura, lyteratura*, 69–76 [in Russian].
4. Tikhotskaia, I. S. (1999). Systema obrazovaniia Yaponii: istoky i simptomy krizisa. M., *Yaponiia 1998–1999*, ezhegodnik, 164–181 [in Russian].
5. Dr. Akito, Arima. *The Future of Higher Education in Japan* [in English]. <http://archive.unu.edu/hq/public-lectures/arima.pdf>
6. Education in Japan: Past and Present [in English]. <https://www.nier.go.jp/English/educationjapan/pdf/201103EJPP.pdf>
7. Gender Equality in Education in Japan [in English]. <https://www.nier.go.jp/English/educationjapan/pdf/201403GEE.pdf>
8. Japanese Women Yesterday and Today. (1996). *About Japan*, № 5, 52–54 [in English].
9. Kuchai, T. P. *Analysis of the Education Systems of Japan and Ukraine* [in English]. <https://pdfs.semanticscholar.org/1>
10. Nagai, M. (1971). Higher Education in Japan. *Tokyo*, pp. 215–216 [in English].
11. Overview of the History of Japans Education [in English]. https://www.jica.go.jp/jica-ri/IFIC_and_JBICI-Studies/english/
12. The Basic Law for a Gender-equal Society (Law No. 78 of 1999) [in English]. <http://www.gender.go.jp/index2.litml>
13. The Constitution of Japan [in English]. <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c01.html>

Galyna Sagan, Ganna Semekha

THE ESTABLISHMENT OF GENDER PRINCIPLES IN EDUCATION IN JAPAN AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Now the principle of gender equality is a well-established phenomenon in the educational scheme of Japan. Starting from secondary and higher education, there is practically no difference in the ratio of enrollment of students between men and women. However, historically, especially at the beginning of the formation of the modern education system, the opportunities for girls to get education were less favorable than for boys. Even in the compulsory primary school, the frequency of girls attending educational institutions was very low. Access to secondary education for girls was also limited. The situation began to change at the turn of the 19–20 centuries. In Japan, a number of laws were passed that opened the doors of educational institutions for girls.

In September 1872, the Law on Education was passed, which introduced compulsory primary education for all. Representatives of all social groups, as well as women received the right to education. According to this law, by 1880, 25,000 primary schools should be created in the country. It is important to remember that then almost all children began to attend school. At that time, foreign specialists are actively involved, who help to adapt to the new system, and teach in schools. Education along with military service and the taxes payment became the third important duty of the Japanese.

Japan has achieved gender equality in education, at least provided equal opportunities for access to every level of education. There was an imbalance in the gender distribution of students at some faculties and departments in higher education institutions. Thus, for example, women were prevailing in the field of education, literature, nursing, men were prevailing in science and technology. However, thereafter, the number of female students specializing in science and technology substantially increased. Today, many girls are studying at the National Defense Academy and the University of Marine Science and Technology. All this became possible thanks to the reforms that the Japanese educational system began in the early twentieth century.

Key words: gender equality, gender education, education in Japan, female education.

Дата надходження статті до редакції: 15.09.2018.